

Хранислав Милановић

ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ НАСТАНКА И РАЗВОЈА ПАРКА КАЛЕМЕГДАН

*ПОВОДОМ 130 ГОДИНА ОД ПРВИХ РАДОВА
НА ОЗЕЛЕЊАВАЊУ И УРЕЂЕЊУ ПАРКА
КАЛЕМЕГДАН 1869-1999. г.*

Зелена површина у склопу и око Београдске тврђаве свима знана као парк Калемегдан простире се на површини од око 53,00 ха и обухвата целине: Велики и Мали Калемегдан, Горњи и Доњи град, Савску и Дунавску падину.

Најрепрезентативније је уређен, односно са највише садржаја, Велики Калемегдан, затим Мали Калемегдан, Горњи и Доњи град. Комплекс је срастао са Београдском тврђавом и са њом чини нераздвојну целину. Године 1969. усвојен је Детаљни урбанистички план Београдске тврђаве, односно Калемегдана. Подручје важећег ДУП-а простире се на површини од око 100,00 ха у које поред наведених делова улази комплекс од Булевара војводе Бојовића до Дунава. По њему, парк би у „некој” будућности изашао на реку. Овим планским документом Калемегдан се третира као парк у функцији претпростора утврђења, односно интегрални део комплекса Београдске тврђаве, као најзначајнијег споменика на подручју града Београда. То је најстарији градски парк, који је до наших дана сачувао своје основне облике и споменичке вредности засноване још у време његовог настанка седамдесетих година прошлог века.

Београдска тврђава са простором парка проглашена је 1979. године за непокретно културно добро од изузетног значаја за Републику

Србију и као таква представља слојевит и веома сложен споменички комплекс настао у дугом временском раздобљу од II до XIX века.

Београд је све до седамдесетих година прошлог века био јасно подељен на варош, опасану шанцем и на „Град” – тврђаву. Оголели и брисани простор који се у облику венца пружао око Београдске тврђаве у ширини 300-500 метара и одвајао варош од тврђаве, Турци су звали Кале - мегдан, Градско поље. На овом простору до изласка Турака из Града, 1867. године вежбали су турски војници.

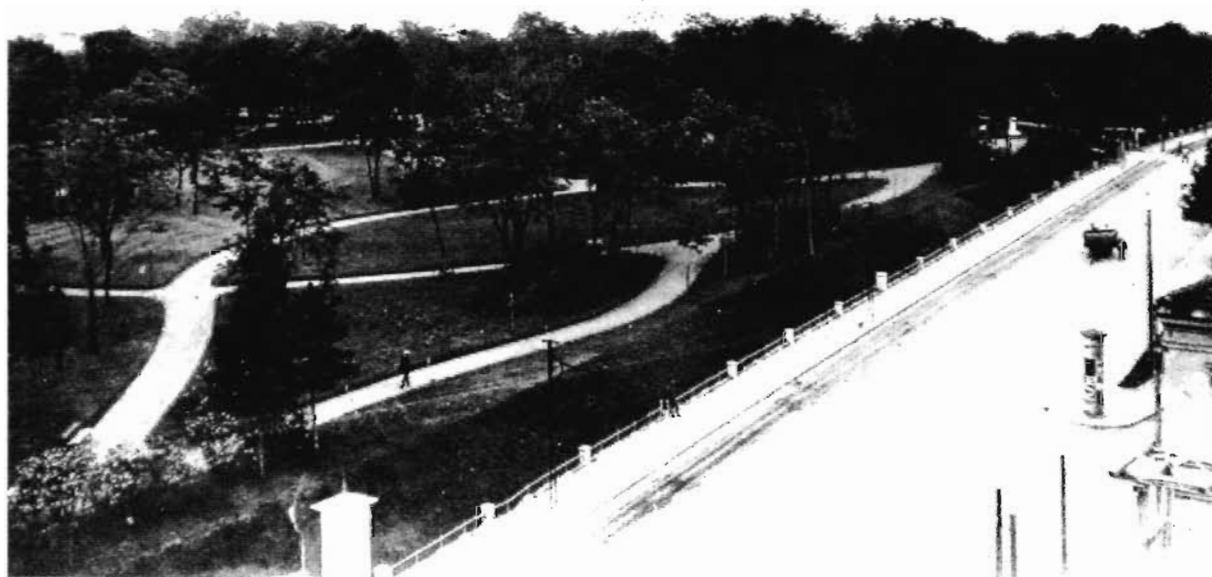
Како је Калемегдан изгледао тада, пре више од сто година можемо видети из казивања хроничара. Сигфрид Капер, чешки књижевник и преводилац 1850. године пише о суморној ледини, без зеленила између бедема Београдске тврђаве и вароши на Дунавској и Савској падини:

„... изађох из турског дела Града у који сам био залутао на неку пространу зелену пољану, на којој је где-где пасла по која задоцнела овца. Био је то Калемегдан, пусти простор који одваја Град од тврђаве. Сама по себи ова пољана баш не служи на украс Граду: неравна је и каменита; нигде дрвета ни цбуна, а између појединих ретких запуштених турских гробова беле се бачене кости угинулих коња или говеда. Али је тим дивнији изглед, који се са Калемегдана

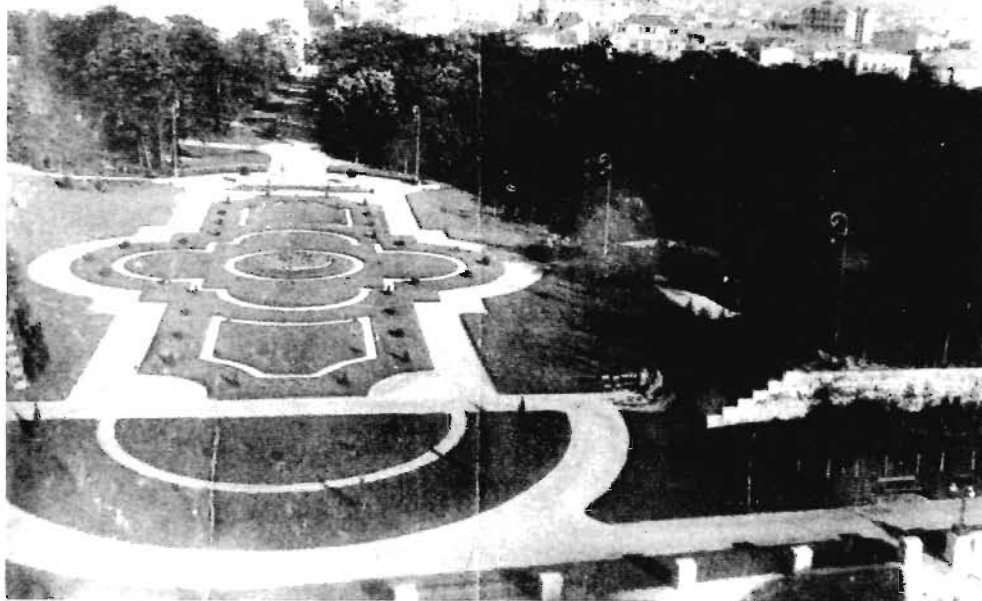
Сл. 1. Савско шеталиште са
дрворедом у осовини
(снимак из 1941. године)

Сл. 2. Велики Калемегдан
(снимак из 1941. године)

Сл. 3. Декоративни вртни партер
на месту касније подигнутог
Споменика захвалности
Француској (снимак из
1929. године)

пружа на долине обе велике реке што опасују Београд...”

Брисани простори око тврђаве, који су вековима омогућавали добру прегледност браниоцима, заинтересовали су првог српског урбанисту, Емилијана Јосимовића, који у делу „Објашњење предлога за регулацију оног дела вароши Београда што лежи у шанцу” објављеном 1867. године износи идеју о изградњи парка на простору тврђавске гласије:

„Калемегдан од виса према Сави, ка Зиндан капији, могао би се претворити у дивотан парк, с једне стране с изгледом на Срем, а с друге на Дунав и Банат. Засађени у удобним стазама испресецани пристранци градског брда, што гледају на Саву и Дунав, образовали би присне делове тог парка.

Боље стање здравља наше престонице било би тиме по могућности дигнуто на највиши степен, за удовољство житеља било би учињено све, за што је било прилике, а што се тиче лепоте вароши, особито ако би се на поравњеном горњем граду подигли фронтони кућа на све стране, за цело не би било вароши у Европи, равне Београду. Да се све то потпуно представи и увиди, довољна је обич-

на уобразна снага и није нужно да је човек поета”.

Пре тога, 1863. године лист „Напредак” је писао: „Калемегдан је био главно наше шеталиште до бомбардовања вароши, једино место у унутрашњости вароши, где се наш свет састајаше, провођаше и од преко дањег труда опорављаше се. После нам се пак и то украти и сада житељи или се сасвим лишавају тог нужног удовољства, или долазе до њега тек неким, многим због даљине преседајућим трудом, излазећи у сад код касарне, који нам је тек од скоро отворен” („Финансијски парк”).

Уређење, односно, историјат Калемегдана као парка почиње од дана када су Турци предали Београдску тврђаву Михаилу Обреновићу српском кнезу, априла 1867. године. Тог историјског дана је Али Риза паша прочитао ферман султана Абдул Азиса којим су београдска, кладовска, смедеревска и шабачка тврђава предате на управу и чување кнезу Михаилу Обреновићу III и српској војсци.

Калемегдан, онакав како га је Капер описао 1850. године, затечен је и приликом његове предаје Србима 1867. године.

Дубоки шанчеви који су опасивали тврђаву били су пуни разних отпадака и нечистоћа, а устајала вода прекривена жабокречином. Бедми и Савска падина били су обрастали шибљем (*Lycium chinense*).

Као што је по одласку Турака српска војска запосела Тврђаву, тако је и Калемегдан стављен под управу војске.

Јован Белимарковић, генерал, министар војске, иницира да се пусто Градско поље очисти и пошуми.

По обављеном рашчишћавању тврђаве од сметлишта, које се ту годинама нагомилавало, под руководством команданта тврђаве пуковника Драгутина Жабарца, у јесен 1869. године, отпочели су радови на озелењавању Калемегдана. Том приликом изведена је прва садња на Великом Калемегдану и у Горњем граду око зграде Команде тврђаве а коришћене су саднице вађене из шумског подмлатка у Кошутњаку и Топчидеру, од којих је данас у животу још свега неколико липа. Паралелно са овим радовима трасиране су прве стазе и исте пошљунчане захваљујући добротворним прилозима грађана.

Друго веће озелењавање Великог Калемегдана изведено је у вре-

Сл. 4. Декоративни вртни партер на месту касније подигнутог Споменика захвалности Француској (снимак из 1929. године)

мену од 1873. године до 1875. године такође под руководством пуковника Д. Жабарца. Саднице су и овог пута биле из Кошутњака.

„Војна банда” која је раније свирала недељом и празником после подне у „Финансијском парку” прешла је на Калемегдан, јер је био много ближи и приступачнији становницима старог Београда.

Први до сада познат плански документ о уређењу парка на Калемегдану односно о композицији Великог Калемегдана имамо у плану који носи натпис: „копирано из плана Београда од 1870 године”. Ту је Велики Калемегдан представљен мрежом криволинијских стаза, са градским зидинама и вероватно спонтано развијеним стазама на Малом Кале-

мегдану, који се протезао готово до дунавске обале.

Године 1886. започети су радови на просецању и уређењу Савског шеталишта. Војне власти пристају да се засаде саднице црног бора (*Pinus nigra*) ивицом шеталишта уз Савску падину. Већи део борова се и данас ту налази.

Многе идеје о уређењу Калемегдана садржане су у извештају председника општине Општинском одбору, написаном исте године: у плану је било постављање столица и фотела на великом рондоу (данас је ту водоскок – скулптура Симеона Роксандића „Рибар”), изградња санитарних објеката, киоска за освежавајућа пића и хладна јела, подизање расадника за локалне потребе између

Зиндан и Видин капије итд. Године 1888. основано је „Друштво за унапређење Калемегданског парка”, али са неким конкретнијим радовима није се започињало све док војна власт није 1890. године предала Велики Калемегдан Београдској општини на управу. Од тада почиње планско уређење Калемегдана и даље озелњавање. Исте године добијен је и први кредит за уређење парка у износу од 10.000 динара. Прво композиционо решење дао је арх. Милан Капетановић, професор Велике школе, а изведено решење задржано је до 1914. године. Радове су изводили затвореници смештени у делу Горњег града а надзор над извршењем радова вршила је комисија од три одборника: Михаило Терзибашић – трговац, инж.

Коста Главинић и арх. Милан Капетановић, професори Велике школе.

Проширен је фонд дрвећа и шибља, како егзота тако и домаћих врста. Аутохтоне врсте узете су из шумског расадника а егзота из Универзитетске Ботаничке баште. Фрагменте решења арх. Капетановића представљају стабла дивљег кестена (*Aesculus hippocastanum* – око 30 комада) која окружују водоскок – скулптуру „Рибар” и дрворед липа (*Tilia* sp.) који се пружа од Савског шеталишта до Малог Калемегдана.

Мрежа стаза на Великом Калемегдану која се види на плану из 1870, 1878. и 1884. године композиционим решењем арх. Капетановића је измењена, извођењем праве прилазне

стазе их Кнез Михаилова улице, затим стварањем кружног простора који ће касније добити водоскок са скулптуром „Рибара” а уређено је и широко шеталиште поред Саве са дрворедом од липе у осовини.

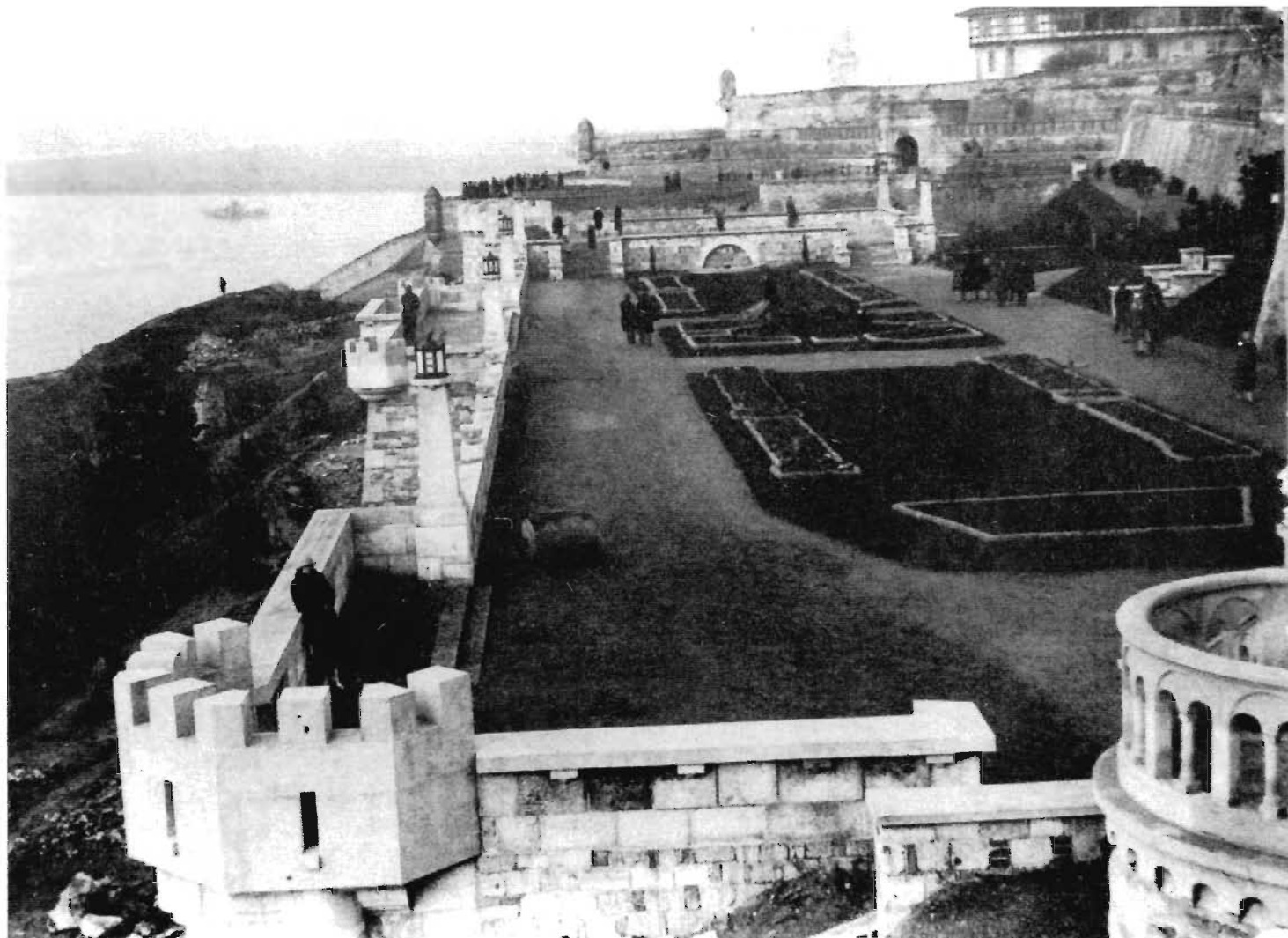
Наредни значајнији радови обављени су 1928-1929. године када је Велики Калемегдан углавном и добио данашњи изглед. Тада се парк проширио на део где су сада гробнице Народних хероја и на простор до Војног музеја односно плато где се налази споменик Захвалности Француској. Творац ових решења је пионир модерне хортикултуре на нашим просторима инг. Александар Крстић.

У оквиру парка изграђене су за наше услове монументалне сте-

пенице. Прве тзв. Мале, у необароком стилу и са чесмом у осовини подигнуте су 1903. год. преко којих се улази у парк из Париске улице и чији је пројектант прва жена архитекта у Србији – Јелисавета Начић. Иницијативу за подизање ових степеница дао је 1900. године тадашњи општински баштован, Чех, Франц Копта. Друге, које везују Савско шеталиште са терасом, платоом на коме су гробнице Хероја, изграђене су 1928. године по пројекту арх. Ђорђа Ковалевског.

Начићева је пројектовала и ограду на Савској алеји коју су сачињавале вазе на постољима од велгачког камена. Ова ограда изведена у духу сецесије завршена је пред

Сл. 5. Изградња великог сјећенишћа и терасе (снимак из 1927-1928. године)

Сл. 6. Поглед на терасу и велико
сљењенишће у изградњи
(снимак из 1927-1928. године)

Сл. 7. Мали Калемегдан - део главне
алеје (снимак из 1931. године)

Балкански рат али је срушена у току борби око Београда у Првом светском рату.

Милан Јовановић Стојимировић у књизи „Силуете старог Београда” описује Велики Калемегдан:

„...Пре Првог светског рата, а и после њега Велики Калемегдан је био најотменије Београдско шеталиште. Око „Рибара” и његовог водскока биле су у кругу поређане столице, за чије се коришћење плаћало. Карте је продавао један упарађени старац, општински службеник, у некаквој подофицирској униформи и са пет-шест одликовања на грудима, које је добио у Балканским ратовима. Он је био као неки домаћин на Великом Калемегдану и њега је познавао и волео сав Београдски свет, јер је и он знао цео стари Београд и умео вешто и љубазно да прихвати и размести своје госте. На Великом Калемегдану су у то време лети приређивани и концерти, као и вечерње забаве, зване кермеси, које су биле организоване као балови „у слободи”, под липама и кестеновима. ...”

На месту где се данас налази Споменик захвалности Француској, у осовини главне прилазне алеје био је подигнут 1913. године Карађорђевог споменик, рад вајара Пашка Вучетића (откривен 13. августа 1913. године), али је убрзо срушен у Првом светском рату 1915. године. За овај споменик је 1908. године расписан конкурс а био је урађен од камена и бронзе.

Калемегдану се, као историјском споменику у смислу његовог уређења и заштите, озбиљније пришло тек 1928. године. У сезони 1928 - 1929., отпочето је са уређењем Великог Калемегдана и продирањем у Горњи Град. Прво се пришло делу од главног улаза из Кнез Михаилове улице према Војном музеју на тај начин што су на том делу пробијене пушкарнице ради продужења визура и почетка интегрисања Калемегдана и Тврђаве у јединствену целину.

На том међупростору био је изграђен веома успео декоративни

вртни партер у француском стилу, међутим услед изградње Споменика захвалности Француској (откривен 11. новембра 1930. год.) он је замењен новим, опет у геометријском стилу, у складу са Спомеником.

Упоредо са проширењем Великог Калемегдана, израдом тераса према Сави обнављале су се и постојеће парковске површине. Првобитна вегетација која се састојала само од гледичија, јоргована, лицијума и другог самониклог растиња (апстрахујући групу кестена око водоскока, дрвореде липа дуж Савског шеталишта и стаза ка Малом Калемегдану), замењивана је вреднијом.

Иако је крчење старог, безвредног дрвећа било веома радикално, процес вегетацијске конверзије није ни до данас завршен.

Док је Велики Калемегдан почео да се уређује одмах по одласку Турака, Мали Калемегдан је и даље био запуштена ледина. Турски назив

за Мали Калемегдан је био „Фићир - бајир”, место, брег за размишљање.

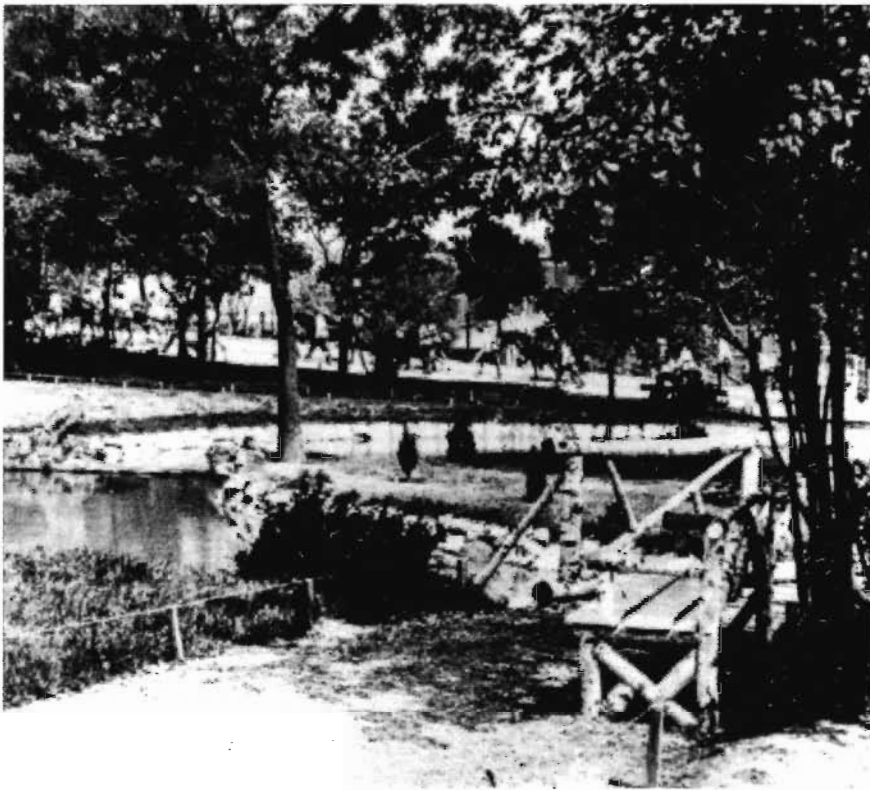
У књизи „Силуете старог Београда”, Милан Јовановић Стојимировић овако описује тадашњи простор Малог Калемегдана:

„...Могло би се рећи да је то била једна пуста, непошумљена пољана, без и једног дрвета. Према вароши је било нешто шибља, као и према Тврђави а средина је била брисан простор. Тај простор је служио као вашариште на коме су циркуси разаципињали своје шаторе кад би гостовали у Београду, а на њему је често радио и понеки рингишпил. Зато је на Малом Калемегдану увече, а нарочито недељом била велика гужва. Али, кад би дошла зима, онда је био пуст и по њему су се грудвали Дорћолци и дечаци са Варош Капије”.

Тек 7. августа 1898. године расписан је јавни конкурс за идејни пројекат преуређења Малог Калемегдана. Овај датум је веома значајан јер

Сл. 8. Мали Калемегдан - детаљ са воденом површином (снимак из 1931. године)

Сл. 9. Мали Калемегдан - детаљ
са воденом површином
(снимак из 1931. године)

Сл. 10. Мали Калемегдан - уређен
парк на локацији данашњег
Зоолошког врта
(снимак из 1935. године)

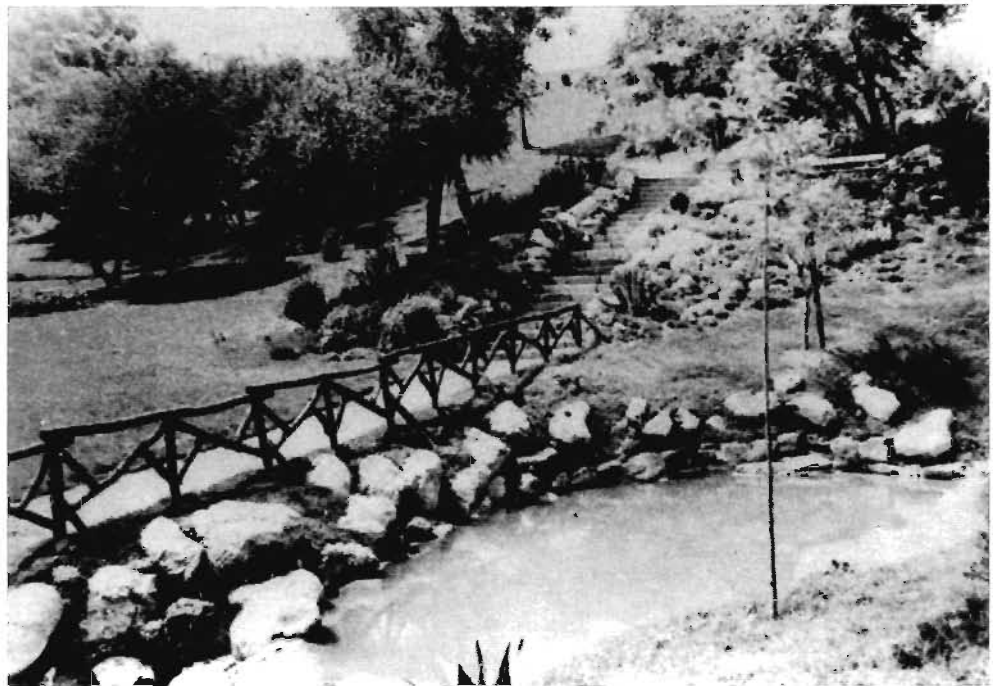
је то први јавни конкурс у Србији за уређење једног градског простора, а и због тога што су конкурси за уређење паркова у то време били веома ретки и у најразвијенијим земљама Европе и Америке.

Према програму конкурса, у плану је требало означити два игралишта (за већу и мању децу), место за панораму и рингишпил, као и распоред стаза и дрвећа. Мали Калемегдан је обухватао тада и простор данашњег Зоолошког врта. Рок за предају радова је био 15. септембра 1898. године. Извештај жирија (оцењивачки суд није био именован) потписали су арх. Милан Капетановић и инг. Коста Главинић. На конкурс су учествовали архитекти Димитрије Т. Леко и Пера Поповић, док је трећи учесник остао непознат.

Жири је за сва три пројекта изложио добре и лоше стране, и закључио да, и поред тога што се ни један од ових пројеката не може употребити као засебна целина, предност да арх. Леку.

Након завршеног конкурса, Општински одбор је донео решење да се арх. Леко, „умоли да као један од пројектаната узме оно што је добро из поднетих пројеката и да на тај начин састави нову скицу, коју би имао општински баштован, под његовим надзором да изведе и оствари...”.

Сл. 11. Мали Калемегдан - уређен
парк на локацији данашњег
Зоолошког врта (снимак из
1935. године)

Конкурсни пројекат Малог Калемегдана арх. Димитрија Т. Лека као и његово образложење представља значајан историјски документ о просторној композицији паркова у Србији крајем 19. века.

Главни задатак при изради композиције новог парка, Леко је видео у што бољем искористићавању заталасаног рељефа и близине зидина тврђаве.

Простор на месту садашњег Павиљона „Цвијета Зузорић” добио је главну улогу у композицији парка. Ту је био лоциран ресторан са барокно уобличеном терасом и двокраким степеницама које при дну уоквирују чесму. Читаву ту просторну композицију Леко је још више нагласио ширим простором са цветном ронделом у осовини. Везу између шеталишта поред градских бедема и стазе која прати контуру бедема на нижем нивоу, Леко је постигао двокраким степеницама.

Осећајући велику вредност водених површина у парку, пројектовао је у доњем делу вештачко језеро које је назвао рибњак (простор садашњег забавног парка). Поред два пространа игралишта за малу и одраслу децу, предвидео је и забавиште за најмлађе, а везу између Великог и Малог Калемегдана остварује монументалном обрадом улаза у нови парк на главном прилазу са Великог Калемегдана. Главна подужна стаза је обострано уоквирена низом повучених лежа са клупама и перголама. Разрада идејних нацрта арх. Лека поверена је општинском архитекти Јелисавети Начић. Године 1904. Војна команда је предала Општини Мали Калемегдан на управљање када је и започето са уређењем.

Према плану тврђаве и парка из 1910. године види се да је за уређење Малог Калемегдана који је извела арх. Начић као и за све касније реконструкције, као основна идеја служио Леков конкурсни рад из 1898. године.

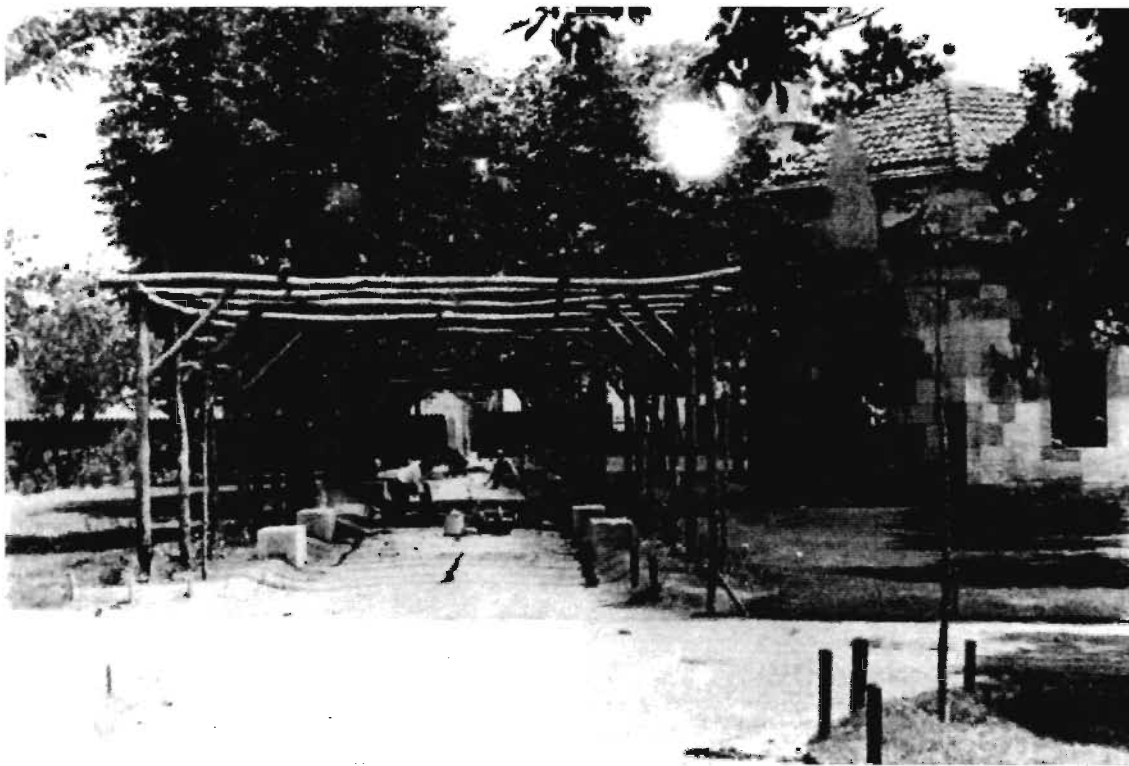
Простор испред садашњег павиљона „Цвијета Зузорић” служио је као забавни парк све до 1927. године када је уклоњен због градње павиљона. Ово решење са почетка века задржано је све до 1931. године када је урађена реконструкција (према пројекту инж. Александра Крстића) – која је представљала наставак великих радова на уређењу калемегданског парка започетих 1928-1929. године. Ови радови би и за данашње услове представљали крупан захват у реализацији.

За реконструкцију Малог Калемегдана отежавајућу околност представљала је постојећа конфигурација терена као и обавеза да се води рачуна о доцнијим радовима у вези проширења парка на простор данашње локације Зоолошког врта.

Велико насипање земље, које је у претходним периодима извршено према данашњој улици Тадеуша Кошћушка, онемогућило је одстрањивање високог бедема према улици чиме би се отвориле визуре са улице на парк и обратно. За тадашње услове то је по инж. А. Крстићу био главни недостатак изведене реконструкције, али у данашњим условима мислим да је то управо квалитет, који спречава директно продирање загађеног ваздуха из ул. Тадеуша Кошћушка у парк.

Земљани радови у вези са нивелацијом и планирањем представљали су главни део посла. Висинска разлика између улице и парка решена је обрадом шкарпе. Стазе иако по таласастом терену, изведене су са благим успоном што је подесно како за шетаче тако и за само одржавање.

Изграђено је 15.000 м² стаза, један колски пут кроз средиште парка површине 2.080 м² (данашња главна стаза, која повезује павиљон „Цвијета Зузорић” са улазом у Зоолошки врт), јавни WC, степенишни прилаз из Узун Миркове улице, водоводна и канализациона мре-

Сл. 12. Вршина њергола код
Дамад Али-џашиног
џурбеџа - Горњи
град (снимак из
1931. године)

жа, уведено је осветљење и озелењено 45.000 м². Овом приликом рестауриране су и градске пушкарнице и улаз у Горњи град према парку а на шеталишту ка цркви Ружици изграђен је рустик павиљон.

Најзначајнији део радова ове реконструкције био је увођење водене површине у парк. Она се састојала из каменог извора (и данас постоји, само угашен, наспрам павиљона „Цвијета Зузорић” ка улици Тадеуша Кошћушка), поточића дуж целог парка и језера са канализацијом (лоцираног на простору данашњег забавног парка код Зоолошког врта). Овим је коначно реализована идеја о вештачком језеру, „рибњаку” арх. Димитрија Т. Лека, дата у конкурсном пројекту за преуређење Малог Калемегдана 1898. године.

За изградњу извора, потока и језера коришћен је сићевачки камен – самац. Радови на озелењавању обухватили су израду травњака и садњу 14.590 садница разних врста, лишћара, четинара, украсног шибља као и екзотичног растиња.

Исте године када је рађена реконструкција Малог Калемегдана изграђено је и једно велико дечије

игралиште испод Малог Калемегдана на простору од 10.000 м² (простор данашњег Зоолошког врта ка Доњоградском булевару).

Игралиште се састојало из три велика платоа међусобно повезана степеништем. Један плато је био предвиђен за игралиште – вежбалиште средњошколаца, а зими је служио за клизалиште, други за уређење дечије плаже, базена за брчкање и тушеве, а трећи је био намењен за игру најмлађих са великим пешчаником, павиљоном који је служио као склониште у случају непогода, љуљашкама, клацкалицама и вртешкама.

Постављена је чесма са пијаћом водом, клупе, столице а цео простор је озелењен и ограђен.

Године 1932. подигнута је зграда „Одсека за паркове” (претеча данашњег ЈКП „Зеленило-Београд”) и уређен је простор око ње, а 1935. године на простору данашњег Зоо-врта, изграђена је нова парковска површина са доста водених канала и језера.

Исте године, у спомен Луја Бартуа, француског министра иностраних послова (убијеног у атентату у Марсеју) на Великом Калемегдану, уз Савско шеталиште, наспрам Фран-

цуске амбасаде, посађен је храст лужњак (*Quercus robur*) који је и данас на том месту.

Циклус радова из предратног времена на Великом и Малом Калемегдану завршен је уређењем Зоолошког врта и његовим отварањем 12. јула 1936. године на површини од 3,00 ха.

Простори Горњег и Доњег града су знатно касније парковски уређени. 1928. године на Горњем граду у част десетогодишњице пробијања Солунског фронта подигнут је споменик Победнику, дело Ивана Мештровића који временом спонтано постаје и симбол града.

Тек крајем 1930. године, Београдска општина је добила на управу од министарства војске део главног платоа Горњег града (око 3,00 ха), који је био засађен одмах после преузимања Тврђаве од стране Турака, ради уређења и озелењавања. Са радовима се почело новембра 1930. године, а завршило 14. јуна 1931. године. У овако кратком року, поред садње, израде стаза и других вртно архитектонских радова, рестауриран је и део градских зидина, спроведена водоводна и канализациона мрежа,

као и мрежа осветљења. Од радова споменуо бих још постављање перголе од храстових облика дуж стазе поплочане каменом до Дамад Алипашиног турбета, решење шкарис са алпинеумом од ташмајданског камена и постављање оgrade по ивици бедема у дужини од 342 метра ради обезбеђења шегача.

Радовима који су изведени 1952. године на источној половини Горњег града завршено је обликовање зелених површина овог дела Калемегдана.

Простор Доњег града, уклањањем рушевина и преосталих војних објеката у току 1942/43. године парковски се уређује.

У току Другог Светског рата парк и тврђава су знатно оштећени.

По ослобођењу, делимично или потпуно су реконструисани Велико степениште и Савско шеталиште (1952/53. године према пројекту арх. Драгољуба Јовановића) које

добивају нови профил (укида се дрворед липа по осовини шеталишта), највећи број стаза је асфалтиран, а војска је предала тврђаву градским властима. Тако је завршена једна фаза историје овог споменика, он је престао и пасивно да војује, постао је само историјско-културни споменик и место одмора.

Посебну вредност Калемегданском парку дају споменици који су овде подизани протеклих сто седам година (први споменик подигнут је Ђури Даничићу 1891. године), а са становишта природних вредности, изванредно богат фонд разноликих врста дрвећа и жбуња, различите виталности, старости, димензија и порекла а самим тим и естетске вредности.

У периоду до Другог светског рата на Калемегдану је подигнут већи број спомен-бисти и скулпторских споменика и то: споменик Ђури Даничићу 1891. године и 1896. године

Јовану Гавриловићу и Ђури Јакшићу рад вајара Петра Убавкића, затим 1904. године Јовану Суботићу рад Ђорђа Јовановића; 1903. године подигнут је споменик Војиславу Илићу рад вајара Јована Пешића, па Кости Таушановићу рад вајара Ђорђа Јовановића. 1907. године постављена је позната скулптура „Рибар са змијом”, једно од најпознатијих дела вајара Симеона Роксандића и 1928. године подигнут је споменик Победник дело Ивана Мештровића и истог аутора 1930. – Споменик захвалности Француској. Истих година подигнута је и Фонтана „Буђење” испред уметничког павиљона, рад вајара Арамбашашића.

Традиција подизања споменика знаменитим личностима настављена је откривањем споменика Јанку Веселиновићу 1936. године, рад Перише Милића.

Након Другог светског рата подигнут је споменик Јаши Продано-

Сл. 13. Поглед на део Доњег града - црква св. Пејке (снимак из 1935. године)

вићу и Јовану Скерлићу. На прилазу Савском шеталишту, 1955. године подигнут је споменик Ивану Горану Ковачићу. Крај главног улаза у парк, из улице Кнез Михаилове, су два остварена вајара Небојше Митрића – споменици Радоју Домановићу и Бори Станковићу. Године 1968. открит је споменик Симеону Роксандићу, а потом и споменици Алекси Шангићу и Милошу Ђурићу.

У периоду 1948-50. године под бедемима Тврђаве на Савском шеталишту (доњој тераси) подигнута је „Гробница хероја“ у коју су пренети посмртни остаци Ђуре Ђаковића, Иве Лоле Рибара и Ивана Милутиновића. Бисте над гробовима радио је вајар Стеван Боднаров. Нешто касније 1957. године ту је сахрањен и Моша Пијаде.

Поводом обележавања стогодишњице предаје кључева Београдске тврђаве, 1967. године крај главне

стазе означено је скромним обележјем место предаје кључева града, рад М. Пауновића, а 1982. године на платоу Горњег града подигнут је споменик деспоту Стефану Лазаревићу, рад Небојше Митрића. У новије време, деведесетих година откривају се и споменици Милошу Црњанском и Јовану Дучићу. Године 1997. на реконструисаном платоу код споменика Победнику, поставља се макета замка деспота Стефана Лазаревића.

У периоду после Другог светског рата на Малом Калемегдану постављене су и скулптуре „Уморни борац“, „Партизан са децом“ и „Летка сунцу“.

На простору парка Калемегдан има укупно 3.424 стабала од којих су 1.329 четинари или 38,8%. Жбунасте врсте су заступљене са око 16.000 примерака, док различитог цвећа и ружа има на површини од око 2.000 м².

Заступљено је 80 врста дрвећа (22 врсте су четинари), 28 жбунова и 40 цветних врста.

У односу на старост, доминирају стабла између 20-60 година, око 60%, од 60 до преко 80 година око 18%, а између 10-20 година и млађа 22%. Виталност стабала је различита и варира од стабала која би требало уклонити, до изванредно виталних примерака храстова, кестена, букви, платана, јавора, липе итд.

Процес вегетацијске конверзије се на овом простору обавља већ 60 година и није ни до данас завршен.

Планска концепција уређења парка је његова ревитализација са којом се започело пре петнаест година и у зависности од обима средстава иста ће се наставити и наредних година а сва пројектна документација је углавном припремљена.

R e s u m e

Hranislav Milanović

CONTRIBUTION TO THE RESEARCH OF ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE KALEMEGDAN PARK

A review of historical development of the Kalemegdan Park during previous 130 years is presented here. Regulation of that space began in 1867, after the Turks had to surrender the Belgrade fortress to Serbian government. The first decorative planting took place in 1869.

Until 1870s Belgrade was clearly divided to the town enclosed by ditch and the citadel - fortress.

Destitute and barren space enclosing the Belgrade fortress like a wreath, which was 300-500 m wide and

separated the town and fortress, was called by the Turks KALE - MEGDAN, i.e., the town field.

Several phases could be noted in development of the park, and it now represents a very important area in terms of history, urbanism, ecology and education.

Projected conception of further regulation of the park relates to its revitalization and enlargement within DUP boundaries, and its extension down to the riverbanks.